

Styrelsens verksamhetsberättelse

Under sitt andra verksamhetsår har Sällskapet stärkts och utvecklats och nya medlemmar har tillkommit.

Arbetsfördelningen inom styrelsen har varit i stort sett densamma som under det första verksamhetsåret:

Lena Jonson, ordförande (sedan augusti)

Lars Kleberg, vice ordförande (ordförande fram till augusti)

Marianne Hultberg, skattmästare

Patrik Jotun, sekreterare (till juni); ansvarig för medlemsregister (sedan oktober)

Anders Bornefalk, sekreterare (sedan juni)

Torgny Hinnemo, IT-ansvarig

Susanne Oxenstierna, redaktör och ansvarig utgivare av Sällskapets bulletin

Anders Fogelklou, ansvarig för utrikes kontakter

Klas-Göran Karlsson

Suppleanter:

Fiona Björling

Per Månson ,(deltar sedan augusti kontinuerligt i styrelsearbetet)

Jakub Swiecicki ,(deltar kontinuerligt i styrelsearbetet)

Styrelsen har under året haft 8 protokollförda styrelsemöten.

Intresset för Sällskapet är stort och har vuxit under året. Nya medlemmar har tillkommit. Utvecklingen vad gäller antalet betalande medlemmar har dock varit mindre bra. Vid slutet av 1998 hade Sällskapet 247 personer i sitt register men endast 97 betalande medlemmar. Denna senare siffra ska jämföras med 165 betalande medlemmar vid 1997 års utgång. Siffrorna kan förklaras med kvardröjande brister i rutinerna för registrering vid inbetalning.

Mötesverksamhet

Sällskapet har under året haft fyra möten samt arrangerat specialvisning av en utställning. Den 9 mars talade professor Anders Åslund inför ett välbesökt medlemsmöte på Södertörns högskola om den ekonomiska situationen i Ryssland och Ukraina. Den 24 september föreläste professor Vladimir Novikov från Moskvauniversitetet på temat "Andrei Tarkovsky and Vladimir Vysotsky: Their Life and Work". Den 13 oktober visade intendent Per Sandin utställningen "Peter den store och Karl XII" på Livrustkammaren, Kungl. Slottet i Stockholm. Den 16 november höll skådespelerskan och sångerskan Christina Andersson generalrepetition tillsammans med gitarristen Bo Hansson inför stundande

konsalter i Moskva med sånger av Bulat Okudzjava. Den 2 december hölls en paneldebatt på temat "Vart går Ryssland och vart går dess ekonomiska politik?" med Erik Berglöf (Östekonomiska Institutet, Stockholm Handelshögskola), Stefan Gullgren (Utrikesdepartementet) och Per Månson (Sociologiska institutionen, Göteborgs Universitet). De uppskattade publika evenemangerna i Stockholm har fortsatt under verksamhetsåret.

IT-verksamhet

Sällskapet öppnade i slutet av september 1997 en webbplats med adressen www.sallskapet.org. Webbplatsen innehåller dels föreningsinformation, dels länkar till annan information inom föreningens intresseområde. Syftet är inte att redovisa alla Internetlänkar med anknytning till det forna Östeuropa utan ett begränsat urval som av medlemmar bedömts som särskilt värdefulla. Från maj 1998 började webbplatsen användas mera regelbundet av medlemmarna. Vid slutet av 1998 omfattade Sällskapets webbplats 30 sidor varav 22 var publika och 8 endast tillgängliga för medlemmar via lösenord. Den webbsida som läses oftast är kalendarier som inte bara omfattar Sällskapets egna evenemang. Därefter är Bulletinen och sidan med utländska länksamlingar de mest frekventerade. De flesta länkar går till information om OSS och de baltiska staterna. Knappt hälften av Sällskapets medlemmar läser Bulletinen på webben.

Sedan mitten av november 1998 finns också matrikeln över föreningens medlemmar på www.sallskapet.org. Webbversionen uppdateras successivt med adressändringar och nya medlemmar.

Ligan

För medlemmarna finns också en sluten e-postlista, Ligan, som vid utgången av 1998 hade ca 170 abonnenter. Ligan används för att sprida information och debatt. När Ligan startades i april 1997 saknade många medlemmar erfarenhet av e-postlistor. Aktiviteten har emellertid ökat under 1998. Den mest omfattande debatten hittills har handlat om Rysslands ekonomiska kris och hade vid utgången av året samlat ett 60-tal inlägg. Sedan senare delen av hösten 1998 arkiveras alla Ligans inlägg på www.sallskapet.org. Numera kan abonnenterna också välja mellan att få sig tillsänt varje inlägg för sig eller i ett utskick per dygn.

Bulletinen

Sällskapets Bulletin utkom med tre nummer under 1998. Sedan 1998 är Bulletinen registrerad som periodisk tidskrift hos PRV och har utgivningsbevis. Detta innebär bl a att pliktexemplar lämnas till universitetsbiblioteken och att skriften bör utkomma med minst 4 nummer per år. Bulletinen publiceras dels i pappersversion dels på Sällskapets hemsida, www.sallskapet.org. Sedan Bulletin Nr 2/ 98 får samtliga medlemmar pappersupplagan och UI sköter mot kostnadsersättning kopiering och utskick. Bulletinen är ett forum för medlemmarna dit alla är välkomna att bidra med artiklar i valfria ämnen inom Sällskapets intresseområde och referat och betraktelser runt verksamhet som kan intressera andra medlemmar.

Information ges om programverksamhet i hela landet i Kalendariet. Under 1998 infördes två nya ständiga rubriker - Presentation av institutioner och projekt och Bokanmälningar - där medlemmarna välkomnas att publicera material.

Internationella kontakter

Sällskapet har upprättat kontakt med ICCEES (International Council for Central and East European Studies). Denna världsomspännande organisation förenar de olika ländernas organisationer för studier av Östeuropa. Uppgiften består bl a i att arrangera världskongresser. Anders Fogelklou har för Sällskapets räkning inlett kontakter med ICCEES och i första hand med Waldemar Melanko som är generalsekreterare för ICCEES VI världskongress som äger rum år 2000 i Tammerfors. Avsikten är att Sällskapet ska begära inträde i ICCEES.

För styrelsen

Lena Jonson

Ordförande

E-post: lenajonson@ui.se

Tel. 08-23 40 60; 08-644 26 04

Orsakerna till Rysslands kräftgång

av Per Månson

E-post: per.manson@sociology.gu.se

tel 031 - 773 48 28; fax 031 - 773 47 64

Ett problem med att debattera den ryska krisen är att debatten samtidigt förs på olika plan, och att det ofta är oklart vad man avser. Jag kan bara upprepa att min utgångspunkt i debatten är att situationen i Ryssland nu inte är speciellt gynnsam för majoriteten av människor som bor där. Detta kan självklart diskuteras, men jag tar det som en gemensam utgångspunkt.

Varför har det blivit som det blivit?

Här skiljer många forskare och andra bedömare från varandra. Vissa menar, i likhet med Anders Bornefalk ([Anders Bornefalks artikel](#) är införd i Bulletin Nr 1/99. reds. anm.), att orsaken till Rysslands kräftgång är att "en tillräckligt radikal och marknadsinriktad reformpolitik inte har kunnat genomföras". Andra, och enligt min erfarenhet är detta en utbredd åsikt i Ryssland både bland allmänheten och många forskare, menar att orsaken just är den ekonomiska reformpolitik som inleddes 1992. Eftersom jag under dessa år, 1991 till 1997, levde i Ryssland i omgångar kunde jag följa vad som hände inte bara i teorin utan även i vardagsverkligheten. Min slutsats är att båda ståndpunkterna ovan har fog för sig, och det intressanta ligger just i att försöka ta reda på varför de på papperet och i teorin så "riktiga" ekonomiska reformer, som till stor del ju har lyckats i andra östeuropeiska stater, har gått så fel i Ryssland. Det är därför med ett mycket stort

intresse jag skulle vilja veta mera om Anders' forskningsresultat om "varför dessa reformer inte har genomförts".

Har de ekonomiska reformerna genomförts eller har de det inte?

Mitt svar, oerhört förenklat, är att de har genomförts, men på ett "ryskt" vis. Detta innebär att de inte har genomförts som de enligt teorin borde ha genomförts, och därför faller ingen skugga på den ekonomiska teori som ligger bakom reformerna (jämför de som menar att utvecklingen i Sovjet inte kastar någon skugga på socialismen som idé, eftersom någon "riktig" socialism inte genomfördes i Sovjet). Men här menar jag att det ligger ett intressant och lärorikt problem. Varför har då reformerna inte genomförts eller genomförts på ett "ryskt" sätt?

Enligt mitt sätt att se det och utifrån ett sociologiskt perspektiv så finns det en mängd saker som är förutsättningar för att ett modernt ekonomiskt marknadssystem skall fungera. En ekonomisk marknad är i sig inte mera "naturlig" än ett system med direkt varuutbyte, eller självhushåll eller något annat ekonomiskt system. Den kapitalistiska marknadsekonomi som utvecklats i västvärlden och som spridit sig till i stort sett hela världen bygger på århundraden av utveckling. Några av de idag självklara sociala institutioner som bygger upp dagens marknadsekonomi, privategendomen, penningen, kontraktet etc, har utvecklats historiskt och grundar sig, liksom alla sociala institutioner, på att de accepteras som självklara av en majoritet av befolkningen. Problemet är att dessa sociala institutionerna aldrig fått en chans att utvecklas i Ryssland. Det har funnits embryon (slutet av 1800-talet och början av 1900-talet) och under NEP, men när ryssarna nu "utsattes" för de ekonomiska reformer som var så riktiga (kan givetvis diskuteras) på papperet, så fanns dessa sociala institutioner inte utvecklade. Därför mötte reformerna en rysk verklighet som, och det menar jag allvarligt, som inte stämde med vad teorin förutsatte.

Är det teorins fel att verkligheten inte är som teorin tror?

Det var här som jag i debatten i Stockholm försökte säga att ibland påminner debatten om Ryssland i Väst om Hegels berömda ord: "Om fakta inte stämmer överens med teorin, desto värre för fakta". Jag menar självklart inte att allting i Ryssland är fullständigt olikt väst, men jag tror att en mängd saker som faktiskt är olika har att göra med att reformerna fick de resultat de fick. Här vill jag bara peka på en sak, nämligen det som många Rysslandskännare kallar "det dubbla Ryssland".

Både historiskt och under sovjettiden har Ryssland varit ett delat samhälle, med en elit som tillskansat sig både makt och rikedomar. I den meningen kan kommunistpartiet och dess nomenklatura sägas fullfölja den ryska traditionen från tsaren och hans adel och byråkrati. Frågan är nu varför detta djupt liggande mönster i det ryska samhället plötsligt skulle förändras 1991 så att det ur askan av Sovjetunionen hastigt och lustigt skulle träda fram ett modernt samhälle av västerländskt snitt med demokratiskt sinnade människor och med en elit som gör

sitt bästa för att arbeta för befolkningens bästa. Ser man reformerna ur denna synvinkel så medförde privatiseringen att en ny elit (en blandning av den gamla och en ny uppåtstigande elit) kunde tillskansa sig rikedomarna och även ta den politiska makten. Detta kan ju inte teorin lastas för, men väl de människor som borde ha känt till något om Ryssland och dess historia.

Min avsikt är följaktligen inte att kritisera den ekonomiska teorin i sig, den debatten är en annan debatt som förs på andra håll. Jag vill snarare peka på det faktum att genomförandet av reformerna inte har lyckats (eller lyckats alltför väl, sett ur den nya elitens synvinkel), och att orsakerna till detta ligger i den ryska verkligheten. Därför blir det något demagogiskt när Anders Bornefalk frågar om jag menar att "ett stort budgetunderskott och en hög inflation inte utgör något problem för Ryssland? Bör kanske näringsfriheten och den fria prissättningen inskränkas ytterligare för att Ryssland ska komma på fötter? Bör skevheterna i skattesystemet förvärras och de höga skattesatserna höjas ytterligare?". Denna typ av retoriska frågor kan bara besvaras med att självklart är budgetunderskott och hög inflation ett stort problem och självklart skall inte näringsfrihet etc inskränkas. Men problemet är ju hur den ryska staten skall få in mera medel i ett läge då väldigt många överhuvudtaget inte betalar någon skatt. Det är just nu en ond cirkel (eller en nedåtgående spiral): Ju fler som inte får ut lön, desto färre kan betala skatt och desto färre statsanställda kan få lön. Även många företag undviker att betala skatt.

Hur skall Ryssland komma ur denna cirkel?

Mer av samma vara som genomfördes 1992 och framåt (i verkligheten) och som lett fram till dagens situation? Det är här som diskussionen förs om huruvida Ryssland nu måste bygga på sina egna traditioner och försöka finna ett eget system som visserligen kan hämta mycket från liberal ekonomisk teori, men som också tar med i beaktande de människor och de institutioner som faktiskt existerar i Ryssland. Återigen är problemet att kunna ta hänsyn till en faktisk verklighet när man vill genomföra reformer.

Som alla vet har det ryska folket under århundraden just "utsatts" för den typ av systemskiten som genomförts under 1990-talet. Det är inte konstigt att väldigt många ryssar (jag skulle tro majoriteten) uppfattar detta senaste skifte utifrån erfarenheten att "vad makten än gör blir det sämre för oss". Här tror jag ligger en viktig förklaring till varför ryssarna inte betar sig "västerländskt rationellt" ifråga om politisk och facklig organisering. När har de fått erfarenhet av att "det lönar sig" (om vi skall göra en nyttokalkyl)? När Anders skriver "vad behövs för att ryssarna skall välja att engagera sig i sin egen framtid?" vill jag bara svara: "Det gör de hela tiden". Men inte på det sätt som verkar mest rationellt i ett västerländskt samhälle, inte minst i Sverige med dess traditioner av folkrörelser och nu s.k. nya sociala rörelser (miljörörelse, kvinnorörelse, fredsrörelse etc). Ryssarna engagerar sig i sin framtid när de skaffar mat, när de försöker finna jobb,

när de utbildar sig etc. Men frågan är ändå varför de inte engagerar sig kollektivt i landets framtid.

Medborgarsamhälle

Här kommer vi in på ett mycket viktigt problem som uttrycks av den speciella form av civilt samhälle - ett "medborgarsamhälle" där medborgarna diskuterar kollektiva angelägenheter och handlar kollektivt för att uppnå vissa syften - som utvecklats i Ryssland. Liksom ifråga om ekonomisk marknad började ett civilsamhälle utvecklas i Ryssland decennierna runt sekelskiftet 1900 och delvis under NEP, men det avskaffades under Stalin och dök upp igen i form av dissidenter och Samizdat under Brezjnev för att florerat åren runt 1990. Frågan är nu varför de rörelser och det engagemang i kollektiva angelägenheter som växte fram då nu i stort sett har försvunnit. Den i debatten refererade artikeln, inte bok, av Shlapentokh (Sjlapentoch, i sv. transkr. red.s anm.) tog just upp detta, och som en av punkterna behandlar han just det som Anders själv tar upp. Jag citerar honom under hans rubrik "The evaluation of virtual outcome: a neglected theoretical issue":

"In several cases people's negative attitude toward possible forms of their participation in collective actions is strongly determined by their belief that these actions have no chance of succeeding? This experience can make ordinary people sceptical about the utility of their protest actions and in this way prevent them from starting a movement or joining a movement already in progress. If people do not believe in the possibility of improving their lives, even with potentially effective organizations and available resources, the chance for the emergence of collective action, especially those which use violence, are limited." (V Shlapentokh: "Russian patience: a reasonable behavior and a social strategy", i European Journal of Sociology, vol 36, nr 2 1995 s. 263)

Detta liknar på många sätt Anders' teori om förväntad marginalavkastning, men jag skulle vilja framhålla det kollektiva i erfarenheterna. Den ekonomiska teorin bygger på den enskilde individens ekonomiska rationalitet, och det kan bli problem att överföra denna teori till kollektivt handlande. Men det skall ändå bli intressant att få veta mera om hur Anders Bornefalk tänker sig detta.

Modernitet, identitet, rationalitet

Utifrån de erfarenheter som jag fick under mina vistelser i Ryssland har jag och några andra forskare utvecklat en modell för att analysera just de problem som denna debatt handlar om. Modellen heter MIR - Modernitet, Identitet, Rationalitet: Vardagslivets omvandling i Ryssland - och avser som rubriken säger att studera och analysera hur reformerna tas emot och förankras i ryssarnas vardagsliv. Hittills har vi bara gjort en pilotstudie med ett begränsat antal familjer, men vi hoppas kunna genomföra en större studie tillsammans med ryska forskare. Det viktiga med MIR-modellen är att vi urskiljer fyra sfärer: maktsfären - staten; den ekonomiska sfären - marknaden; civilsfären, eller medborgarsfären; och privatsfären. Tanken är

dels att dessa sfärer differentieras i ett samhälles utveckling från ett premodernt till ett modernt samhälle, dels att handlandet i de olika sfärerna följer olika rationaliteter. Eftersom marknaden och civilsamhället har införts ovanifrån i Ryssland har de nya handlingsrationaliteterna i dessa sfärer inte vuxit fram i människornas vardagsliv. Därför upplever mängder av ryssar stora problem med hur de nya arenorna för handling - marknad och civilsamhälle - förhåller sig till de gamla sfärerna staten och privatlivet. Det kanske finns tillfälle att återkomma till denna forskning senare.

Vilka scenarier är egentligen tänkbara?

av Bo Hugemark

E-post: bo.hugemark@war-and-peace.se

Rysslands ekonomi kraschar. Dess politiska ledning är i kaos. Ryska luftlandsättningsstrupper övar i Pskov, 40 km från gränsen till Estland. Övningen benämns Vozvrasjtjenie - "återkomst".

Det låter som ett scenario för en högkvartersövning, ett strategisexempel på Försvarshögskolan eller synopsis för en politisk thriller. Men det är en ren verklighetsbeskrivning i månadsskiftet augusti-september 1998. Men blir fortsättningen som i scenarierna? D v s att den ryska ledningen i syfte att avleda uppmärksamheten från de inrikes problemen startar en utrikes aggression?

Knappast. De två händelserna har säkerligen inget direkt samband. Man kan med fog hävda att risken för utrikes äventyr tvärtom nu är minimal: Ryssland är fullt upptaget av sina ekonomiska problem, krigsmakten är försvagad, den ryska ledningen vet att Rysslands öde hänger på om omvärlden, nota bene Förenta Staterna ger fortsatt stöd. Och amerikanerna har de senaste året med all önskvärd tydlighet engagerat sig för de baltiska staternas frihet.

Onda cirklar

Fast det finns några hakar i det lugnande resonemanget: För det första har den ryska ledningen kanske inte kontroll över alla statens funktioner. För det andra finns det kretsar som harms över utländsk inblandning i Rysslands ekonomi. För det tredje är ryskt tryck mot de baltiska staterna, just nu i synnerhet Lettland, en sedan länge etablerad del av den ryska utrikespolitiken. Motivet - eller snarare förevändningen - är att ryssarna är missnöjda med lagarna om medborgarskap för den rysktalande minoriteten.

Icke desto mindre kan vi nog vara lugna för Baltikums skull den närmaste tiden. Utvecklingen i Ryssland är oroande nog ändå, både på kort och lång sikt. Det får bli huvudtemat i denna krönika. Men jag skall avslutningsvis återkomma till grannarnas situation.

Den ryska kraschen tycks för många ha kommit som en överraskning. Det borde den inte ha gjort. När jag under de senaste åren hållit föredrag eller skrivit artiklar och kommit in på den ryska utvecklingen har jag alltid börjat med föresatser om att försöka se positiva utvecklingar för Ryssland. Ett land som befriat sig från socialismen är värt att få det bra. Men varje gång har jag hamnat i en oundviklig slutsats: det är nästan omöjligt att teckna ett positivt scenario. Att i ett samhälle där det i sjuttio år saknats ett rationellt ekonomiskt system skapa ett sådant är en gigantisk uppgift och något som aldrig skett i världshistorien. En uppgift där det vimlar av "moment 22" och onda cirklar

Stagnation och förfall

Det gamla systemet stödde sig på tre ben: hotet från omvärlden, den totalitära makten och ett informellt samhällskontrakt mellan makthavarna och de styrda. De två första är nu borta. Det tredje bestod i att partiet fick ha makten mot att det lovade fasta priser, arbete åt alla och jämlikhet.

Dessa löften kunde på sikt naturligtvis upprätthållas endast till priset av stagnation och förfall. Prisreglering tar bort det signalsystem som ger varan det pris som svarar mot tillgång och efterfrågan och som låter efterfrågan påverka utbudet. Att ha full sysselsättning och anställningstrygghet hindrar att produktionsapparaten förnyas. Jämlikheten ("egendom är stöld") tar bort incitament till skapande.

Konsekvenser: systemet producerade efter hand alltmer brister och köer. Det som producerades blev alltmer föråldrat, produktionen alltmer miljöförstörande. Infrastrukturen förföll. Jämlikheten var också en chimär: partiboken i stället för plån boken gav möjlighet att köpa det som vanligt folk inte kunde få. (Partimedlemmarna var, med George Orwells ord i Djurfarmen, "mer jämlika än de andra").

Det finns ingen utvecklad teori för att förändra ett sådant system, bara några enkla grundregler: Processen måste nödvändigtvis innebära att regleringarna hävs varvid priser höjs, föråldrad produktionsapparat slås ut och arbeten försvinner, ekonomiska skillnader ökar. Idealbilden är att detta skall leda till en så snabb tillväxt att priserna stabiliseras innan de blir orimligt höga, att nya arbeten tillkommer i takt med att gamla försvinner, att köerna försvinner och att välståndökningen blir tillräcklig även för de sämst ställda. Förutom att slopa regleringar bör man privatisera produktionsmedlen, så att konkurrens skapas.

Chockterapi

Om denna idealbild skall bli sann måste processen gå snabbt. Detta är skälet till att en del experter förordat s k chockterapi, alla regleringar avskaffas "över en natt". Annars skulle den nya motorn komma igång för sent efter det att den gamla stannat, med oacceptabla sociala påfrestningar som följd.

Även i gynnsammaste fall behövs det sociala skyddsnät för omställningsperioden. Eftersom sådana inte fanns under realsocialismen måste de byggas upp. Nu när inte

de statliga företagen längre tog hand om de anställda, måste de sociala systemen skattefinansieras.

Idealbilder förverkligas aldrig. Alla processer störs av friktioner. Det var självklart att dessa skulle vara särskilt stora i det väldiga Ryssland med dess regionala olikheter och med historiska arv som direkt motverkar ett systemskifte. Ett 1 600-årigt arv av självhärskardöme, den enskildes rättslöshet och en kyrka som förkunnade att profit var synd. Ett 75-årigt arv av i många fall bokstavligt utrotande av marknadsmekanismer och entreprenörer.

Det socialistiska arvet

Ryssland är därför långt ifrån idealbilden. Jordbruket har inte privatiserats. Många industrikombinat "privatiserades" genom att partipampar stal dem. Det var möjligt på grund av att Sovjetstatens sammanbrott skedde utan någon våldsam revolution som kunde ha avlägsnat de gamla makthavarna. I stället lyckades många av dem privatisera sig och förvandla sig till monopolkapitalister. Denna struktur kan frodas i ett samhälle utan ett fungerande rättssystem. Laglösheten innebär också hinder för framväxt av nya företag.

De ofullständiga reformerna innebär att det inte blir balans mellan tillgång, efterfrågan och utbud, att tillväxten blir för svag. Konkret för den enskilde: Han har inte råd att köpa de varor som börjat fylla hyllorna. Arbetslösheten ökar också.

Samtidigt fattas det pengar till de sociala skyddsnäten. Företagens förmåga att smita från skatten är ansenlig och skatteindrivningssystemet delvis korrumperat. I stor utsträckning har skatter i första hand indrivits från utländska företag, som inte har samma förbindelser med myndigheterna. Det gynnar inte direkt utländska investeringar. Pengar saknas också för avlöning av arbetare i storindustrin och militären. Gruvarbetarnas reaktion har vi sett; militärens består hittills bara av halvuttalade hotelser. Skulle till allt detta ligga givetvis inte i det kapitalistiska systemet som alltså inte i realiteten införts utan i det socialistiska arvet. Inte minst bristen på privat och samhällsmoral.

Rövarkapitalism?

Man talar i detta sammanhang om "rövarkapitalism" och gör analogier med de amerikanska sk Robber Barons under 1800-talet. Det är helt missvisande. Dels är det orättvist mot amerikanerna, dels kan den ge en föreställning om att den ryska rövarkapitalismen på sikt kan bli grunden för ett välstånd som det amerikanska.

De amerikanska "rövarbaronerna", Rockefeller, Hill, Carnegie, Vanderbilt m fl arbetade sig upp och skapade sina imperier i kraft av egen förmåga i ett samhälle med fri konkurrens. De ryska har stulit statlig egendom. De amerikanska "monopolen" var en marknadsdominans skapad genom hederlig konkurrens. De ryska är verkliga monopol, som åstadkoms genom det bildats klaner av industri- och finansmän med politiker i toppen och väpnade band till sitt förfogande. De

amerikanska tjänade sina pengar på att bygga upp infrastruktur för ett modernt samhälle, järnvägar, oljefält, handelsfartyg. De ryska i stor utsträckning genom att sälja råvarutillgångar. De amerikanska investerade sina vinster i USA (och donerade en del till välgörenhet, konst och forskning). De ryska investerar i lyxvillor och yachter i Medelhavsområdet eller Latinamerika (och några donationer lär vi inte få se). Man kan helt enkelt inte förvänta sig att personer som växt upp i det kollektivistiska, från privat moral helt befriade Sovjetunionen skall bete sig på samma sätt som en individualistisk Karl-Oskar-typ i det amerikanska nybyggarsamhället.

Fast det inte är kapitalismen som skapat kaoset finns dock en tydlig tendens att lägga skulden på den. Under den nuvarande krisen har framförts krav från kommunisterna om återregleringar och socialiseringar. Rykten om att Jeltsin skulle ge efter för vissa av dessa krav för att få en ny regering godkänd har också försports. Men regimens dilemma är att detta skulle spolia alla chanser till nya internationella krediter.

Experter hävdar i regel att risken för att Ryssland skulle falla sönder är obefintlig. Också att ett folkligt uppror skulle var osannolikt, liksom ett militärt maktövertagande. Man pekar på den starka ryska fosterlandskänslan, på ryssarnas otroliga förmåga att uthärda påfrestningar och på att militären av tradition varit lojal mot den politiska ledningen.

Om detta stämmer, vad återstår för alternativ om reformvägen slutligen är stängd? Hitills har experternas grundtips varit "muddle through" (krångla sig genom). Den "vägen" tycks nu allt mer omöjlig. Det som accelererande krisen och överraskade experterna var återverkningarna från Asien-krisen och det tryck den satte på rubeln. Efter de facto-devalveringen har priset på import av mat och medicin stigit.. Eftersom ryska importfirmor inte har utländska valutor, inte har råd att betala i rubel och leverantörer vägrar krediter börjar hyllorna gapa tomma. Ryska gruvarbetare och pensionärer har inga pengar för att köpa dessa varor för. Nu finns de inte heller.

En stark ledare

Det är inte förvånande att kravet på en stark man ökar. Lebed anar morgonluft igen. Ett annat namn är Moskvas borgmästare Luzjkov, mannen som låtit bygga en replik av Frälsarkatedralen, som sprängdes av Stalin. Fast frågan är vad gruvarbetarna från Vorkuta som inte fått lön på flera månader anser om en person som lägger ut skattemedel på ett sådant projekt.

Kanske det nu behövs en ledare som är tillräckligt hederlig för att vilja bryta upp klanväldet och krossa maffian och tillräckligt stark för att kunna göra det. Och detta samtidigt utan att falla för frestelsen att låta staten åter planera och kommandera ekonomin. Det är på sista punkten Lebed är ett oskrivet blad.

De av experterna avfärdade alternativen får nog anses ha ryckt närmare. Varje sak har sin brottsgräns. Till att börja med verkar ökande anarki vara bästa grundtipset. Folkliga raseriutbrott och/eller undantagstillstånd kan bli nästa steg. Starka motsättningar mellan regionerna kan inte uteslutas.

Vilka scenarier är egentligen tänkbara på längre sikt? Detta måste vi allvarligt överväga. Inte minst för Rysslands närmaste grannar.

(En variant av denna artikel var införd i *Officerstidningen* 7/1998)

Bokanmälningar

Yvonne Webb

Det ryska köket

Alhambra Förlag AB 1997

Georgien, Armenien, Central Asien mm. Vissa rätter kan omöjligt vara ryska, t.ex. Apfelstrudel eller Lamnjourar i madeira. Författaren saknar även kunskap om dagens mat- och dryckesvanor, nämligen kan man läsa i inledningen: "Vodka dracks förr vid alla måltider, i fingerborgsstora glas och i ett svep, som snaps. Numera har konsumtionen skurits ner och vodka sparas för lite festligare tillfällen. Kvass, ett svagt hembryggt öl, ingår alltid (min kursiv - h.i.) i måltider."

Men trots allt, har denna bok inspirerat mig till en idé: ett ryskt knytkalas i Sällskapets regi. Vad sägs om detta?

Helena Isaksson

E-post: isaksson.language.services@swipnet.se

Elena Hellberg-Hirn

Soil and Soul: The Symbolic Word of Russianness

Aldershot, Ashgate, 1998, 288 sidor.

De flesta som på något sätt har arbetat med Ryssland har någon gång kommit i kontakt med frågor som "vad är Ryssland?" och "vad innebär det att vara ryss?". Dessa och liknande frågor diskuteras i mängder av böcker och artiklar, på filosofiska seminarier och inte minst sent på nätterna i många ryska kök. För en västerlänning kan ryssarnas behov av att finna sin identitet verka något överdriven, men då skall man komma ihåg att de just har förlorat en identitet (som dessutom inte var speciellt starkt utvecklad hos alla) och nu måste forma en ny.

Den rysk-skandinaviska språkforskaren Elena Hellberg-Hirn tar i en nyutkommen bok upp frågan om den speciella "ryskheten" utifrån en analys av ryska symboler. På 250 sidor hinner hon med att behandla och tolka de flesta ryska symbolerna, alltifrån den tvehövdade örnen i statsvapnet ("kycklingen", som den lite vanvördigt ibland kallas), över tsaren som "folkets fader" och betydelsen av den ortodoxa tron till olika mytiska karaktärsdrag hos det ryska folket.

Ett problem med denna typ av kulturanalyser är att tolkningarna ibland kan verka lite sökta. Eftersom symboler till sin natur måste tolkas för att betyda något så handlar det inte om att finna en "objektiva" innebörd, utan att förstå vad symbolen symboliskt refererar till. Hellberg-Hirn löser elegant problemet genom att i inledningskapitlet med hjälp av den ryske filosofen A.F. Losev definiera "a symbol as being a concentrated visual expression of an idea or a notion, based on the structural isomorphism, or analogy, between the symbol and the notion" (s. 7-8). Detta innebär att det viktiga är att försöka tolka vad symbolen refererar till, och det är här som tolkningens "strukturella isomorfism" kommer in.

Det skulle här föra alltför långt att i detalj redogöra för Hellberg-Hirns olika uttolkningar av ryska symboler. Det grundläggande temat är förhållandet mellan "jorden" och "själen" (därav titeln på boken), och liksom många andra tolkare av rysk kultur ser författarinnan Ryssland som fångad i en dubbel symbolism av "bounded containment and unbound expansion" där "Russia seems to express the experience of being a hostage to her own immenseness" (s. 231). På en nivå uttrycker Rysslands huvudstäder denna rumsliga och geografisk men också kulturella symbolik: Från Novgorod, över Kiev till Moskva och S:t Petersburg och inte minst i konflikten mellan de två senaste städerna.

Men behöver inte vara anhängare av Montesquieus klimatlära för att inse att geografi och klimat sätter en viss prägel på en nations kultur. Den berömda symbolen trojkan som spränger fram över den ändlösa slätten är bara andra sidan av Kreml som ett både verkligt och symboliskt centrum för försöket att hålla samman detta oändliga rike.

Ett viktigt problem, som förtjänstfullt tas upp i boken och som många västerlänningar ofta har svårt att förstå, är den ryska myten om att Ryssland "inte går att begripa med förnuftet" (en myt som också Churchills berömda ord "Russia is a riddle wrapped in a mystery inside an enigma" uttrycker). Det gäller för Ryssland, liksom för alla andra nationer, att de kollektiva myterna är sociala konstruktioner, och det är just som sociala konstruktioner de måste förstås. I vårt västerländska språkbruk betecknar ofta begreppet "myt" något som är osant, något som framför allt forskare inte skall befatta sig med. Men det är just hur de olika nationella myterna ser ut som är det intressanta och som skiljer olika kulturer från varandra. Att närma sig en förståelse av Ryssland utifrån diskussionen runt "den ryska idén" kan vara nog så givande som att börja med ekonomisk-politisk

utveckling, på samma sätt som "the American dream" kan vara en inkörsport till den amerikanska kulturen.

Ryssland är självklart inte omöjligt att begripa med förnuftet, men frågan är om landet går att slutgiltigt "dekonstrueras". Ifråga om en kulturell analys av det slag som Hellberg-Hirn genomför måste alla förväntningar på definitiva svar om vad som är specifikt ryskt och vad det innebär att vara ryss komma på skam.

Författarinnan sammanfattar själv bokens viktigaste budskap mot slutet av boken:

"Understanding Russianess may mean less finding the right answers than asking the right questions about the incongruencies of CEWe, the Russians.¹

Understanding what, or whom, when and where? Culture is in constant flux, and the national myth is repeatedly reformulated. Myths do not die, they mutate. Like any myth, the Russian Idea is not totally decomposable into simple basic ingredients; nor is it totally explicable, because its real power lies in being polyvalent, multi-layered, diffuse, and thus usable in changing contexts and directions. It is emotional, not rational. Poetic, not prosaic." (s. 247)

Detta, hur självklart det än kan tyckas, verkar vara omöjligt att placera in i en vetenskaplig referensram som kräver sträng logik och entydiga svar. Men för att förstå rysk kultur måste man ändå ta med den ryska kollektiva självuppfattningen (eller självuppfattningarna) i beräkningen. Det är detta som boken om den ryska jorden och själen handlar om, och som en kulturvetare som på en gång har en intern förståelse och en distans till sitt ämne lyckas författarinnan komma med flera poänger. Att boken dessutom är välskriven och lättläst gör att boken varmt kan rekommenderas till alla som är intresserade av kulturella sidor hos vår store granne i öst.

Per Månsson

E-post: per.manson@haga.gu.se

Kalendariet

15/4 16.15-18.00 The change of political system in Hungary from a generation point of view. Annika Eliasson, Sociologiska institutionen vid Lunds Universitet. Plats: Tidskriftsrummet plan 3.5, Gamla Torget 3 i Uppsala.

17/4 kl 14.00 Vägen till det ryska: Sonja Kovalevsky och matematikens värld. Medverkande: Boris Shapiro m.fl. Arrangörer: Sonja Kovalevskyskolan <<http://home.pi.se/sks/>> , Vera Sagers stiftelse, Frikyrkliga studieförbundet i Stockholms län. **Plats:** Författarnas hus, Drottninggatan 88 B, Stockholm.

22/4 16.15-18.00 Kosackvalet 1928, svensk - ryska relationer och nationalism. Rune Johansson, Linköpings Universitet. Arrangör: Institutionen för östeuropastudier. Plats: Tidskriftsrummet plan 3.5, Gamla Torget 3 i Uppsala.

Rune Johansson, historiker och professor i etnicitetsforskning vid Linköpings Universitet, har forskat om bl. a. gränsproblem, kulturell, etnisk och nationell identitet, etniska konflikter och flyktingfrågor från såväl empiriskt (Belgien, Schweiz, Frankrike, Sverige) som teoretiskt perspektiv. I sin analys av propagandan kring "kosackvalet" 1928 anknyter Rune Johansson till den pågående forskningen i det av Riksbanksfonden stödda projektet "Sverige och den stabila freden" och behandlar svenskt nationellt tänkande i förhållande till den hotfulle ryske grannen.

29/4 16.15-18.00 Kosova. Örjan Sturesjö, Institutionen för östeuropastudier, Uppsala Universitet. Arrangör: Institutionen för östeuropastudier. Plats: Tidskriftsrummet plan 3.5, Gamla Torget 3 i Uppsala.

18/5 10.00-17.30 "NW Russia into the 21st Century - problems and prospects". Seminarium på Försvarshögskolan arrangerat av nätverket 'Northwest Russia and the Nordic Area'. Klicka [här](#) för detaljerat program och registrering senast **9 maj**,

20/5 16.15-18.00 Sammanfattning av ÖCB-rapport. Lågnivåhot i östra östersjöområdet. (Postseminarium) Anna Ekberg och Claes Levinsson, Institutionen för östeuropastudier, Uppsala Universitet. Arrangör: Institutionen för östeuropastudier. Plats: Tidskriftsrummet plan 3.5, Gamla Torget 3 i Uppsala.

År 2000

29 juli - 3 augusti ICCEES World Congress äger rum i Tammerfors.

Det är dags att komma med förslag till paneler och föredragshållare! ICCEES World Congress Secretariat - Finnish Institute for Russian and East European Studies (FIREES), Annankatu 44, FIN-00100 Helsinki, Finland, kan ge ytterligare upplysningar.

tel. 358-9-2285 44 34

fax 58-9-2285 44 31

iccees@rusin.fi

ICEES newsletter web site:

<http://www.cerc.unimelb.edu.au/icc/iccees.htm>